

Danuta Kołodziejczyk

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB

**SPÓJNOŚĆ TERYTORIALNA GMIN W POLSCE
W ASPEKcie GOSPODARCZYM**

Streszczenie: W opracowaniu opisano czterostopniową skalę spójności terytorialnej i gospodarczej gmin w Polsce. Do obliczenia stopnia spójności terytorialnej i gospodarczej wykorzystano analizę czynnikową. Najwyższy stopień spójności terytorialnej i gospodarczej wykazały gminy miejskie, a najniższy – gminy wiejskie. W 43% badanych gmin stwierdzono zależność między dwoma zakresami spójności. Uzyskane wyniki potwierdziły istotny wpływ spójności terytorialnej na kształtowanie spójności gospodarczej – współczynnik korelacji wyniósł 0,49.

Słowa kluczowe: spójność terytorialna, spójność gospodarcza, analiza czynnikowa, typy gmin.

1. Wstęp

W Unii Europejskiej od lat toczy się dyskusja na temat spójności społeczno-gospodarczej regionów. W maju 2007 r. stanowisko w tej sprawie zajęła Rada Unii Europejskiej, nadając nowy wymiar polityce spójności. Zalecono w niej harmonizowanie rozwoju społeczno-gospodarczego oraz terytorialnego w formule „zintegrowany rozwój”¹.

Włączenie wymiaru terytorialnego do polityki spójności wynikało z nierównomiernego rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych obszarów. Celem polityki spójności terytorialnej jest nie niwelowanie różnic geograficznych, lecz zapewnienie takich mechanizmów, dzięki którym mogą dokonać się zmiany jakości bazy gospodarczej, społecznej, infrastrukturalnej itp.

Sukces polityki spójności zależy więc od oparcia rozwoju terytorialnego na potencjale endogenicznym oraz wzmocnieniu wymiarem wspólnotowym (wsparcie prorozwojowych przedsięwzięć istotnych w skali lokalnej, które prowadzą do integracji terytoriów). Włączenie wymiaru terytorialnego do polityki spójności, jako elementu integrującego regiony w UE, zaznaczono również w Traktacie lizbońskim². Podkreślono w nim, że osiągnięcie spójności terytorialnej powinno być re-

¹ Agenda terytorialna Unii Europejskiej, Lipsk 2-25 maja 2007 r.

² Protokół nr 28 w sprawie spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej Traktatu z Lizbony.

alizowane na wszystkich poziomach: europejskim, krajowym, regionalnym i lokalnym, z poszanowaniem subsydiarności.

Jak wykazują badania, m.in. A. Rosnera³, w Polsce ciągle utrzymują się wyraźne różnice w rozwoju społeczno-gospodarczym między obszarami miejskimi czy obszarami centrum a obszarami wiejskimi. Aby zapewnić rozwój terytorialny oparty na potencjale endogenicznym, konieczne jest spojrzenie na zróżnicowanie potencjałów endogenicznych jako głównych czynników przyszłego rozwoju społeczno-gospodarczego. Na poziomie lokalnym dotyczy to głównie odpowiedniego wyposażenia w infrastrukturę, a także umacniania kapitału ludzkiego, społecznego czy rzeczowego.

Są różne sposoby definiowania spójności terytorialnej⁴. Na ogół jest ona traktowana jako uzupełnienie i wzmocnienie spójności gospodarczej i społecznej. W niniejszym opracowaniu spójność terytorialna jest ściśle związana z poziomem najważniejszych czynników umożliwiających zrównoważony rozwój w wymiarze społeczno-gospodarczym.

Głównym celem opracowania jest określenie stopnia spójności terytorialnej gmin w Polsce w zakresie infrastruktury technicznej i zasobów ludzkich oraz próba oceny jej wpływu na rozwój gospodarczy. Skupienie się na infrastrukturalnej i demograficznej sferze rozwoju lokalnego pozwoli na osiągnięcie podstawowego celu opracowania – wskazania tych struktur lokalnych, które stanowią poważne bariery w rozwoju gospodarczym niektórych obszarów. Przyjęto następujące cele częściowe:

1. Określenie poziomu spójności terytorialnej gmin pod względem infrastruktury technicznej i rozwoju zasobów ludzkich.

2. Określenie poziomu spójności gospodarczej gmin.

3. Określenie zależności między spójnością terytorialną a spójnością gospodarczą gmin.

Do określenia spójności terytorialnej w zakresie rozwoju infrastruktury, zasobów ludzkich oraz spójności gospodarczej wykorzystano analizę czynnikową, zaś do określenia zależności między spójnością terytorialną a spójnością gospodarczą – współczynnik korelacji.

Analizowane zjawiska dotyczą okresu 2005-2009, ze szczególnym uwzględnieniem roku 2009. Kwantyfikację zjawisk oparto na materiałach Banku Danych Regionalnych GUS. Dane dotyczyły 2470 gmin, z tego 306 to gminy miejskie, 584 – miejsko-wiejskie, a 1580 – gminy wiejskie.

2. Metoda badań spójności terytorialnej i spójności gospodarczej

Jeżeli Polska ma realizować swój potencjał gospodarczy, to wszystkie jej obszary – niezależnie od lokalizacji – muszą się włączyć w proces na rzecz jej rozwoju go-

³ M. Stanny, M. Drygas (red.), *Przestrzenne, społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce, Problemy i perspektywy rozwoju*, IRWiR PAN, Warszawa 2010, s. 14-23.

⁴ Raport spójności, http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Politykaspojnosci_po_2013/Raporty/Documents/EoRPA.pdf.

spodarczego. Badania prowadzone w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PIB wskazują, że rozwój gospodarczy jest równoważny z zagospodarowaniem przestrzeni, czyli osiągnięciem spójności terytorialnej.

W niniejszym opracowaniu przeprowadzono analizę spójności terytorialnej gmin w Polsce w aspekcie rozwoju infrastruktury technicznej i zasobów ludzkich. Założono, że dobrze ukształtowane wskaźniki rozwoju w powyższych aspektach są warunkiem kształtowania się spójności terytorialnej gmin i przyczyniają się do wzrostu spójności gospodarczej gmin.

Do określenia spójności terytorialnej gmin wykorzystano 10 cech:

y_1 – udział ludności gminy w ogólnej liczbie badanej ludności w 2009 r.;

y_2 – gęstość zaludnienia w gminie w 2009 r.;

y_3 – udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności gminy w 2009 r.;

y_4 – udział ludności w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności gminy w 2009 r.;

y_5 – przyrost naturalny w gminie (za okres 2007-2009) na 1000 ludności;

y_6 – odsetek ludności korzystającej z gazu w 2008 r.;

y_7 – długość sieci wodociągowej na 100 km² powierzchni gminy w 2009 r.;

y_8 – długość sieci kanalizacyjnej na 100 km² powierzchni gminy w 2009 r.;

y_9 – odsetek ludności korzystającej z wodociągów w 2009 r.;

y_{10} – odsetek ludności korzystającej z kanalizacji w 2009 r.

Zmienne y_1 , y_2 , y_6 , y_7 , y_8 , y_9 i y_{10} zostały poddane przekształceniu logarytmicznemu, gdyż ich pierwotne wartości miały prawoskośne rozkłady. Po tej korekcie wszystkie zmienne charakteryzuje symetryczny rozkład zbliżony do rozkładu normalnego, co umożliwiło zastosowanie metody największej wiarygodności przy założeniu rozkładu normalnego.

Do wyznaczenia syntetycznego wskaźnika wykorzystano analizę czynnikową, która pozwala na sprowadzenie dużej liczby badanych zmiennych do znacznie mniejszej liczby wzajemnie nieskorelowanych czynników. Czynniki te są niedostępne w bezpośredniej obserwacji i z reguły mają bardziej ogólny, abstrakcyjny sens, który stara się nadać im badacz, porównując ich zależność od zmiennych wyjściowych. Można je również interpretować jako wspólną, skondensowaną informację wydobytą z grupy zmiennych wyjściowych. Taka interpretacja oraz fakt niezależności czynników uprawniają do zbudowania na ich podstawie syntetycznego wskaźnika jako średniej ważonej czynników. Wagi mogą odzwierciedlać indywidualną ocenę ważności poszczególnych czynników (w przypadku, gdy dokonamy ich interpretacji). W pracy nie była dokonywana taka ocena, przyjęto wagi jednakowe.

Ogólnie, dla p wyjściowych zmiennych i $k < p$ czynników, matematyczny model analizy czynnikowej można opisać równaniem

$$y - \mu = \Lambda f + \varepsilon ,$$

gdzie⁵: $y - \mu$ – wektor scentrowanych zmiennych obserwowanych długości p ,

Λ – macierz ładunków czynnikowych wymiaru $p \times k$,

f – wektor czynników wspólnych długości k , taki że

$$E(f) = 0 \text{ i } Cov(f) = I ,$$

ε – wektor czynników specyficznych długości p , taki że

$$E(\varepsilon) = 0 \text{ i } Cov(\varepsilon) = \Phi = \text{diag}(\psi_{11}, \dots, \psi_{pp}) \text{ oraz } Cov(f, \varepsilon) = 0.$$

Z powyższych założeń wynika, że macierz kowariancji wektora zmiennych obserwowanych można przedstawić jako

$$Cov(y) = \Lambda \Lambda^T + \Phi.$$

Jeśli znajdziemy rozkład macierzy $Cov(y)$, a elementy macierzy Φ okażą się nieduże, to dostaniemy proste wyjaśnienie powiązań między zmiennymi y poprzez ich liniową zależność od nieskorelowanych czynników f .

Zastąpienie ładunków Λ ładunkami ΛG , a czynników f czynnikami $G^T f$, gdzie G jest pewną macierzą ortogonalną, nie zmienia postaci macierzy kowariancji $Cov(y)$ i powyższego rozkładu, często natomiast ułatwia interpretację, jeśli nowe ładunki mają kilka stosunkowo dużych wartości, a pozostałe – wartości nieduże. Przekształcenie G jest nazywane rotacją czynników.

W przypadku, gdy zmienne y nie są mierzone na tej samej skali, trzeba je wystandaryzować bądź posługiwać się macierzą korelacji zamiast macierzy kowariancji.

Jest kilka metod estymacji nieznanymi parametrów modelu Λ i Φ . Dużą popularnością cieszy się metoda największej wiarygodności, która ma dobre uzasadnienie teoretyczne, ale wymaga spełnienia założenia o rozkładzie normalnym wektora y .

Oprócz powyższej macierzy można wyestymować same czynniki f . Służy do tego np. oparta na regresji metoda Thompsona.

Syntetyczny wskaźnik definiujemy jako średnią ważoną

$$R = \sum_{i=1}^k w_i \cdot f_i$$

z jednakowymi wagami o wartości $w_i = \frac{1}{k}$.

Pełne omówienie analizy czynnikowej można znaleźć m.in. w pracy H. Harmana⁶, a także w licznych monografiach dotyczących statystycznej analizy wielo-

⁵ Symbole E i Cov oznaczają odpowiednio wektor wartości oczekiwanych i macierz kowariancji, a I i diag odpowiednio macierz jednostkową i macierz diagonalną.

⁶ H. Harman, *Modern Factor Analysis*, University of Chicago Press, Chicago 1975.

wymiarowej⁷. Opracowanie pod redakcją Walesiaka i Gatnara⁸ zawiera przegląd procedur analizy czynnikowej zaimplementowanych w pakiecie statystycznym R.

Punktem wyjścia analizy było wyznaczenie macierzy współczynników korelacji między zmiennymi (tab. 1). Występowanie wielu znaczących wartości świadczy o przenoszeniu przez niektóre zmienne podobnej informacji.

Tabela 1. Macierz korelacji zmiennych wykorzystanych do obliczenia spójności terytorialnej

	y_1	y_2	y_3	y_4	y_5	y_6	y_7	y_8	y_9	y_{10}
y_1	1,00									
y_2	0,59	1,00								
y_3	-0,24	-0,41	1,00							
y_4	0,47	0,53	-0,30	1,00						
y_5	0,20	0,14	0,61	0,38	1,00					
y_6	0,19	0,27	-0,16	0,28	0,05	1,00				
y_7	0,31	0,47	-0,26	0,22	-0,03	0,04	1,00			
y_8	0,47	0,62	-0,19	0,51	0,26	0,26	0,33	1,00		
y_9	-0,39	-0,27	-0,09	0,03	-0,16	0,44	-0,02	-0,15	1,00	
y_{10}	-0,06	0,05	-0,14	0,33	0,06	0,57	-0,06	0,39	0,75	1,00

Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Regionalnych GUS.

Z uwagi na to, że spójność gospodarcza wiąże się z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego danej gminy, który wynika ze stanu gospodarki, sytuacji finansowej gminy i rynku pracy, charakterystykę spójności gospodarczej oparto na następujących cechach:

y_1 – liczba podmiotów gospodarczych na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym w 2009 r.;

y_2 – liczba zatrudnionych na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym w 2009 r.;

y_3 – dochody własne gmin na 1 mieszkańca w 2009 r.;

y_4 – dochody unijne na 1 mieszkańca w dochodach gmin w 2009 r.

Współczynnik korelacji między tymi cechami przedstawia tab. 2.

Do estymacji macierzy ładunków czynnikowych Λ metodą największej wiarygodności użyto procedury *factanal* z pakietu statystycznego R. Uzyskane ładunki poddane zostały rotacji metodą VARIMAX.

Spójność terytorialna wyróżnia się wysokim ładunkiem przy wskaźnikach charakteryzujących potencjał ludności określany przez ludność gminy w ogólnej populacji ludności, gęstość zaludnienia i udział ludności w wieku produkcyjnym oraz sieć kanalizacyjną (tab. 3).

⁷ A. Rencher, *Methods of Multivariate Analysis*, Wiley, New York 2002.

⁸ M. Walesiak, E. Gatnar (red.), *Statystyczna analiza danych z wykorzystaniem programu R*, PWN, Warszawa 2009.

Tabela 2. Macierz korelacji zmiennych wykorzystanych do obliczenia spójności gospodarczej

	y_1	y_2	y_3	y_4
y_1	1,00			
y_2	0,64	1,00		
y_3	0,53	0,48	1,00	
y_4	0,08	0,07	0,00	1,00

Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Regionalnych GUS.

Tabela 3. Macierz ładunków czynnikowych po zastosowaniu rotacji VARIMAX

	Λ		
y_1	0,726	-0,113	0
y_2	0,827	0	0
y_3	-0,420	-0,145	0,893
y_4	0,650	0,295	0
y_5	0,222	0	0,794
y_6	0,202	0,565	0
y_7	0,412	0	-0,115
y_8	0,756	0,340	0,195
y_9	-0,385	0,789	-0,163
y_{10}	0	0,995	0

Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Regionalnych GUS.

W przypadku spójności gospodarczej wysoki ładunek mają wszystkie wskaźniki charakteryzujące potencjał gospodarczy, z wyjątkiem środków unijnych, których udział w ogólnym potencjale gminy jest niewielki (tab. 4).

Przy użyciu procedury *factanal* wyestymowano również same czynniki dla każdej gminy oraz policzono ich średnie R , które zostały przedstawione na rys. 1 i 2.

3. Analiza wyników

O roli spójności terytorialnej jako ważnego czynnika rozwoju gospodarczego informuje dość wysoka wartość współczynnika korelacji między spójnością terytorialną a spójnością gospodarczą ($r = 0,49$). Wyniki estymacji czynników metodą Thompsona wskazują jed-

Tabela 4. Macierz ładunków czynnikowych po zastosowaniu rotacji VARIMAX

	Λ
y_1	0,842
y_2	0,766
y_3	0,635
y_4	0

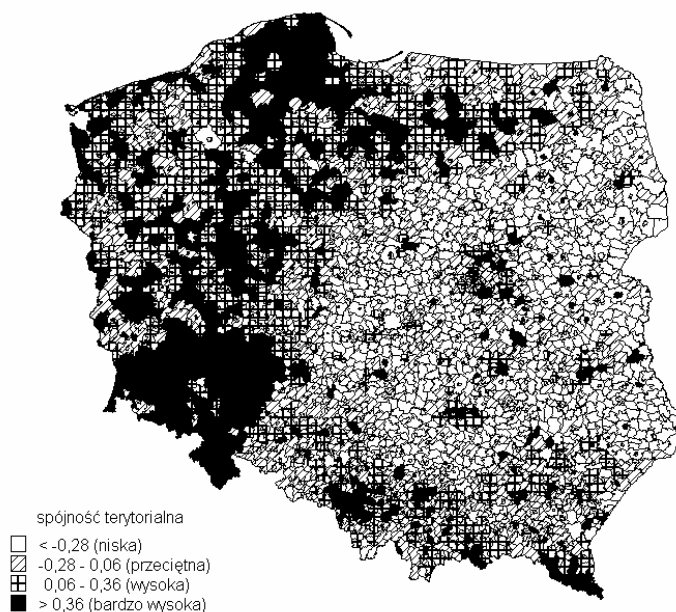
Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Regionalnych GUS.

nak, że występuje duże zróżnicowanie przestrzenne w zakresie spójności terytorialnej i spójności gospodarczej (rys. 1 i 2).

Bardzo wysoką **spójność terytorialną** wykazały 602 gminy, tj. 24,3% badanych jednostek. Z tej liczby 165 to gminy miejskie (54% gmin tego typu w Polsce), 151 – gminy miejsko-wiejskie (25,8% gmin tego typu w Polsce) i 286 wiejskich (18,1% gmin wiejskich w kraju). Najwyższe wartości wskaźnika oznaczają więc atrakcyjność tych obszarów dla przyszłych inwestorów. Jeśli chodzi o gminy zaliczone do grupy jednostek o niskiej spójności terytorialnej, proporcje są inne. Na 698 gmin – wiejskich było 608 (38,5% wiejskich gmin w Polsce), miejsko-wiejskich 86 (14,7% ich ogólnej liczby) i tylko 3 gminy miejskie. Pozostałe gminy charakteryzuje wysoki i przeciętny poziom spójności terytorialnej.

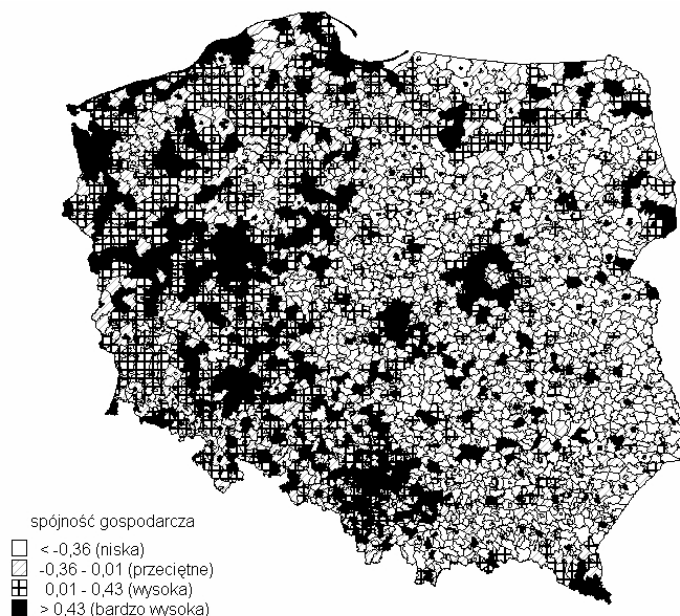
Zmienną, która znacznie zróżnicowała poziom spójności terytorialnej, było położenie gminy w regionie. Wysoki poziom spójności terytorialnej cechuje gminy w zachodnich województwach Polski oraz położone wokół większych ośrodków osadniczych (rys. 1). Dużo niższe wskaźniki w zakresie spójności terytorialnej wykazują gminy w centralnej i wschodniej Polsce.

Nie ulega wątpliwości, że skuteczność wykorzystania spójności terytorialnej w rozwoju gospodarczym w dużym stopniu zależy od czynnika ludzkiego, na który (poza potencjałem demograficznym) składają się stosunki społeczno-instytucjonalne wpływające na ludzkie postępowanie w zakresie kształtowania przestrzeni.

Rys. 1. Zróżnicowanie spójności terytorialnej w układzie gmin

Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Regionalnych GUS.

Rys. 2. Zróżnicowanie spójności gospodarczej w układzie gmin

Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Regionalnych GUS.

Przedstawiony na rys. 2 syntetyczny rozkład miary **spójności gospodarczej** potwierdza, że, podobnie jak w przypadku spójności terytorialnej, najwyższe miary wskaźnika uzyskały gminy miejskie oraz gminy położone w zachodniej Polsce i wokół większych ośrodków osadniczych. W ogólnej liczbie 593 gmin o bardzo wysokiej spójności gospodarczej gminy miejskie stanowiły ok. 85% wszystkich gmin miejskich, gminy miejsko-wiejskie 33% wszystkich gmin tego typu, a wiejskie ok. 9% liczby gmin wiejskich w Polsce. Znacznie więcej gmin, bo 743, wykazało niski stopień spójności gospodarczej. W tej grupie było 698 gmin wiejskich (44,1% ogólnej liczby tych gmin w Polsce) i żadnej gminy miejskiej.

Warto podkreślić, że występują duże różnice między średnim poziomem spójności terytorialnej i spójności gospodarczej w poszczególnych typach gmin. W zakresie spójności terytorialnej w gminach miejskich wyniósł on 0,48, w miejsko-wiejskich 0,16, a w wiejskich $-0,16$; w zakresie spójności gospodarczej analogicznie 1,23, 0,41 i 0,29.

Analizując poziom spójności terytorialnej i gospodarczej gmin, należy zwrócić uwagę na ich zróżnicowanie w zależności od wielkości gminy wyrażonej w liczbie mieszkańców. Poziom ten zwiększał się w miarę wzrostu liczby mieszkańców. Znaczna liczba gmin o bardzo wysokiej i wysokiej spójności terytorialnej i gospodarczej cechowała się dużą liczbą mieszkańców, np. 68% gmin miejsko-wiejskich

tej wyznaczonej populacji mieściło się w przedziale powyżej 15 tys. mieszkańców, 79% gmin miejskich tej populacji mieściło się w przedziale powyżej 20 tys. mieszkańców, 72% gmin wiejskich tej populacji mieściło się w przedziale powyżej 10 tys. mieszkańców.

Można to interpretować na podstawie niektórych teorii rozwoju regionalnego i lokalnego, m.in. teorii biegunów wzrostu i modelu przyciągania. Wydaje się, że region nie rozwija się gospodarczo w takim samym stopniu na całym obszarze. Rozwój gospodarczy jest skorelowany głównie z potencjałem ludnościowym i infrastrukturalnym. Jest on najszybszy w pewnych punktach, nazwanych przez Fridmanna⁹ biegunami czy rdzeniami, podczas gdy na pozostałych obszarach zmiany są mniejsze. Trzeba tu dodać, że gminy o większej liczbie mieszkańców charakteryzują się znacznie korzystniejszą strukturą demograficzną.

Jeżeli chodzi o wykorzystanie infrastruktury jako czynnika rozwoju gospodarczego, wiąże się to z prowadzeniem odpowiedniej polityki inwestycyjnej w tej dziedzinie. Polityka ta powinna prowadzić do uzyskania konkurencyjności danej gminy wobec innych terenów, tj. podnoszenia jej atrakcyjności jako miejsca zamieszkania i lokalizacji jednostek gospodarczych.

Zaskakujące są wyższe wartości spójności gospodarczej w gminach najmniejszych, zarówno miejsko-wiejskich (do 5 tys. mieszkańców), miejskich (do 10 tys. mieszkańców), jak i wiejskich (do 2,5 tys. mieszkańców). Różnice między tą grupą wielkościową gmin a następną były znaczne. Wyjaśniając lepszą sytuację rozwoju gospodarczego gmin o najmniejszej liczbie mieszkańców, stwierdzono, że są to układy, które zachowują pewne proporcje rozwoju. Być może jest to wynik lokalizacji niezbędnych urządzeń infrastrukturalnych, większego zaangażowania władz i społeczeństwa na rzecz rozwoju terenu. W tych gminach do osiągnięcia znacznych efektów gospodarczych wystarczy niekiedy jedna udana inwestycja lub prywatyzacja firmy. Z badań wynika, że znacznie większe zróżnicowanie wewnątrz poszczególnych grup wielkości dotyczyło gmin wiejskich. Świadczy to o różnym stopniu dostosowania się tych gmin do zmieniających się warunków gospodarowania i jest wielkim wyzwaniem dla polityki spójności.

Warto jednak podkreślić, że znaczna liczba gmin o najmniejszej liczbie mieszkańców jest skoncentrowana w zachodniej części Polski. A zatem wyższe wskaźniki w tych gminach ograniczyły się głównie do tych terenów, na których poziom spójności gospodarczej osiągnął wysokie wartości w kraju.

Porównując klasyfikacje gmin pod względem spójności terytorialnej i spójności gospodarczej, można stwierdzić, że w 1063 gminach (43%) występuje wyraźna zależność między dwoma zakresami spójności (tab. 5). Wartość współczynnika korelacji kształtuje się na poziomie $r = 0,83$ (dla $p < 0,001$).

⁹ J. Fridmann, *Ogólna teoria rozwoju gospodarczego*, [w] *Przestrzeń krajów trzeciego świata, problemy metodologiczne*, red. M. Rościszowski, Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej 1974, z. 1-2, s. 18-33, Warszawa.

Tabela 5. Spójność terytorialna a spójność gospodarcza

	Skala spójności	Rodzaj gminy	Spójność terytorialna			
			niska	przeciętna	wysoka	bardzo wysoka
Spójność gospodarcza	niska	w	413	171	85	29
		m-w	24	13	7	1
		razem	437	184	92	30
	przeciętna	m			2	3
		w	140	125	99	87
		m-w	32	34	35	18
		razem	172	159	136	108
	wysoka	m	2	8	17	16
		w	40	63	82	104
		m-w	22	59	85	61
		razem	64	130	184	181
	bardzo wysoka	m	2	31	79	146
		w	15	30	31	66
		m-w	8	38	76	71
		razem	25	99	186	283

w – gmina wiejska, m-w – gmina miejsko-wiejska, m – gmina miejska

Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Regionalnych GUS.

Bardzo wysoka spójność terytorialna i gospodarcza cechuje 283 gminy, z których gminy miejskie stanowią ok. 52% wyznaczonej populacji i 47,7% wszystkich gmin miejskich w Polsce. Najliczniejszą grupę (437) stanowią gminy o niskiej spójności w obu analizowanych zakresach. Gmin wiejskich jest tu 413 (94,5% wyznaczonej grupy gmin i 26,1% ich ogólnej liczby). Niezbyt liczne są gminy o przeciętnym (159) i wysokim (184) poziomie spójności terytorialnej i gospodarczej.

Pozostałe gminy cechuje brak zgodności pomiędzy analizowanymi zakresami spójności. Charakteryzuje je bądź bardzo wysoka spójność terytorialna i wysoka lub przeciętna spójność gospodarcza, bądź odwrotnie. Dla kształtowania rozwoju gospodarczego gmin jest to niekorzystne, gdyż ograniczona spójność w jednym zakresie ogranicza możliwości wykorzystania potencjału w drugim.

Wywołanie silnego impulsu rozwoju gospodarczego gmin wymaga podniesienia jakości zasobów ludzkich oraz wzmocnienia kapitałowego przestrzeni przez wspieranie rozwoju urządzeń infrastrukturalnych.

4. Zakończenie

Opracowanie miało na celu ocenę spójności terytorialnej w zakresie infrastruktury technicznej i zasobów ludzkich oraz spójności gospodarczej. Wyniki przeprowadzonych analiz prowadzą do następujących wniosków:

1. Poziom spójności terytorialnej w zakresie infrastruktury technicznej i zasobów ludzkich jest znacznie zróżnicowany w układzie gmin.

2. Około 11% gmin położonych głównie w zachodnich województwach Polski charakteryzuje bardzo wysoki i wysoki poziom spójności terytorialnej. Stanowi to korzystne uwarunkowania dla rozwoju gospodarczego.

3. Około 8% gmin położonych głównie we wschodnich województwach Polski cechuje bardzo niska spójność terytorialna, która wynika z niskiego poziomu rozwoju infrastruktury i zasobów ludzkich.

4. Około 57% gmin nie wykazuje spójności terytorialnej w zakresie omawianych cech. Działalność infrastrukturalna jest w tych gminach bardziej skoncentrowana niż zasoby ludzkie. Wskutek tego znaczna liczba obszarów stoi w obliczu palących problemów związanych z zaniedbaną infrastrukturą i wykluczeniem społecznym.

5. Występują wyraźne różnice pod względem spójności terytorialnej i gospodarczej w trzech typach gmin: miejskich, miejsko-wiejskich i wiejskich.

6. Uzyskane wyniki analiz matematyczno-statystycznych potwierdzają przyjęte założenie dotyczące znaczącego wpływu spójności terytorialnej na kształtowanie spójności gospodarczej.

Rozwój gospodarczy gmin wyraźnie wiąże się z potencjałem ludzkim i zagospodarowaniem infrastrukturalnym. Wyodrębnione grupy gmin na skali poziomu spójności terytorialnej i gospodarczej wymagają odrębnej polityki spójności, która tworzyłaby warunki lepszego wykorzystania istniejących i potencjalnych zasobów lokalnych zgodnie ze strategicznymi celami rozwoju państwa i Unii Europejskiej. Chodzi o to, by wzrost konkurencyjności gmin bogatych nie wpłynął na pogorszenie się sytuacji społeczno-gospodarczej gmin mniej konkurencyjnych. W przypadku obszarów o przeciętnym stopniu spójności zmiany gospodarcze muszą być silniejsze niż demograficzne, aby można było zauważyć zmiany jakościowe procesów demograficznych. Zaobserwowano, że obszary o niskim poziomie spójności stanęły przed wielkim zagrożeniem z racji strukturalnego i zasobowego niedoinwestowania. Tylko nieliczne samorządy stać na inwestycje z zakresu infrastruktury, które stałyby się ważnym bodźcem w przyciąganiu nowych podmiotów gospodarczych.

Ważną sprawą jest więc zwiększenie środków finansowania oraz tworzenie warunków do uzyskania środków pozabudżetowych. Tymczasem możliwości uzyskiwania tych środków zostały ograniczone m.in. ustawą o finansach publicznych, określającą wielkość możliwego zadłużenia poszczególnych jednostek terytorialnych. Tym samym niektórym gminom zamyka się szanse pozyskiwania środków finansowych na dofinansowanie realizowanych projektów. Słabość ekonomiczna samorządów lokalnych jest najczęstszą przyczyną zachwiania proporcji między egzogenicznymi a endogenicznymi czynnikami rozwoju gospodarczego.

Przytoczone stwierdzenia świadczą, że nie wszystkie gminy mogą stworzyć warunki rozwoju gospodarczego. W związku z tym ich restrukturyzacja powinna opierać się na takich środkach, jakie sprzyjają aktywności gospodarczej społeczeństwa i wywołują lokalny rozwój. Obserwacja przemian społeczno-gospodarczych

w gminach w ostatnich latach nasuwa wniosek o braku polityki spójności, która umożliwiłaby wykorzystanie istniejących zasobów, a jednocześnie stanowiłaby czynnik wyrównujący szanse rozwoju.

Literatura

- Fridmann J., *Ogólna teoria rozwoju gospodarczego*, [w:] *Przestrzeń krajów trzeciego świata, problemy metodologiczne*, red. M. Rościszewski, Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej 1974, z. 1-2, Warszawa.
- Harman H., *Modern Factor Analysis*, University of Chicago Press, Chicago 1975.
- Raport spójności http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_spojnosci/Polityka_spojnosci_po_2013/Raporty/Documents/EoRPA.pdf.
- Rencher A., *Methods of Multivariate Analysis*, Wiley, New York 2002.
- Stanny M., Drygas M., *Przestrzenne, społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce. Problemy i perspektywy rozwoju*, IRWiR PAN, Warszawa 2010.
- Walesiak M., Gatnar E. (red.), *Statystyczna analiza danych z wykorzystaniem programu R*, PWN, Warszawa 2009.

TERRITORIAL COHESION OF POLISH COMMUNES FROM THE ECONOMIC POINT OF VIEW

Summary: In this paper four-phased scale of territorial and economic cohesion of Polish communes is described. To calculate the degree of territorial and economic cohesion, we used an economic factorial analysis. The highest degree of territorial and economic cohesion was obtained by city communes, and the lowest by country communes. It has been shown that 43% of these researched communes show a dependency between both types of cohesion. The obtained results confirm influence of territorial cohesion on forming economic cohesion, with a correlation ratio of 0.49.